

of Ukraine is characterized by features, among which the main ones are: the instability of domestic legislation, the norms of which regulate these relations; the existence of two formats for the implementation of this obligation – optional (alternative) and mandatory (non-alternative), which concerns women with a medical or pharmaceutical profession and training; lack of proper practical experience of implementing the second (no alternative) option in the conditions of a special period (war); the actual slowing down of the mentioned process at its first stage (compilation of records of conscript women) as a result of hasty and ill-prepared decisions by the previous leadership of the Ministry of Defense of Ukraine; the presence of an extended list of criteria for putting women on the relevant register – "gender", "by health status", "by marital status", "age", "professional" (the last one needs to be clarified, in terms of the possible presence of work experience of women by profession, also to the specified list should be added such an individual and psychological feature as the readiness to perform the duties of a military serviceman; the incompleteness of the formation of the defense model of our state, the final post-war version of which can significantly affect the future existence of the current formats of the implementation of women's military duty.

Keywords: *military duty, military registration of women, defense, special period, public needs, military personnel.*

УДК 342.76+349.2

DOI: 10.31733/2078-3566-2022-6-227-234

Роман ЗВАРИЧ©

кандидат історичних наук

(Коломийський економіко-правовий

фаховий коледж Державного

торговельно-економічного університету,

м. Коломия Івано-Франківської обл., Україна)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОБМЕЖЕННЯ: ПРАЦЯ І ВОЄННИЙ СТАН У РЕСПУБЛІЦІ УКРАЇНА

Останніми роками, від моменту проголошення Конституції України, визнані нею права і свободи людини і громадянина систематично порушуються самими законами України й іншими нормативно-правовими актами чи актами судочинства. Визначено ключові характеристики правових обмежень, які слід враховувати для застосування інституту обмежень у правовому регулюванні відносин праці. Виокремлено види правового встановлення взаємовідносин людини і держави та констатовано, що обмеження (якщо вони є законними) можуть бути встановлені лише в тому випадку, якщо інтереси народу переважатимуть над інтересами держави і якщо права і свободи людини будуть визнані основними цінностями держави як конституційного ладу, оскільки «стрижнем і першоелементом держави є Людина (індивід, особистість), яка наділена певним балансом фізичного та біологічного, соціального спілкування та культурно-духовних особливостей.

Ключові слова: *права і свободи людини і громадянина, Конституція, Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», звуження, можливості, верховенство права, демократія.*

Постановка проблеми. Внаслідок існування особливих правових режимів у суспільній організації взаємовідносин між учасниками цих відносин, зокрема у сфері праці, неабиякої ваги набувають наукові-практичні підходи у застосуванні законодавства про працю, що передусім спрямоване на реалізацію громадянами України права на працю. Правовий інститут обмежень прав і свобод людини і громадянина наразі широко застосовується у процесі регулювання суспільних відносин під час особливих правових режимів. Правова доктрина, юридична практика й законодавство загалом передбачають можливість існування надзвичайного і воєнного стану, кожен із яких потребує окремих спеціальних норм правозастосування під час введення їх в дію.

Фактичні та юридичні умови існування воєнного стану у відновленій Республіці Україна виникли з 2014 р., проте через обставини воєнного стану як особливий правовий режим було введено строком на 1 місяць лише у 2018 р. у 10 областях України, а з 24

© Р. Зварич, 2022

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3936-3602>

romanzvarychphd@ukr.net

лютого 2022 р. – по всій території України.

Свобода людини є однією з її найвищих цінностей, у якій людина може бути сформована як особистість, образом людської поведінки, який можливий і дозволений у суспільстві. Як і права людини, свобода є соціальним благом суспільства і визначальним фактором ступеня демократії в національних суспільствах, включно з верховенством права та формуванням громадянського суспільства. Лише за умов свободи людина може повноцінно задовольняти свої потреби та інтереси, розвивати й реалізовувати свої здібності, здійснювати будь-яку не заборонену законом діяльність тощо.

Із моменту проголошення Загальної декларації прав людини 1948 р. [3] та формальної визначеності в Конституції України 1996 р. [4] прав і свобод людини та громадянина здійснюється вироблення дієвих механізмів забезпечення задекларованих принципів у сфері прав людини. З огляду на воєнний стан в Україні та прийняття Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [7] вважаємо за доцільне приділити увагу саме конституційно-правовим основам правового регулювання праці в умовах воєнного стану як об'єкту правового інституту обмежень прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. В юридичній доктрині досить ґрунтовно досліджується правовий інститут обмежень (О. Андрієвська, А. Басов, О. Васильченко, Т. Костецька та ін.), зокрема останнім часом з'являються непоодинокі наукові дослідження щодо правової регламентації обмежень у сфері праці на основі Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (Н. Кохан, Д. Тінін та ін.). Натомість реальні конституційно-правові механізми правильного застосування обмежень у сфері праці досі не знайшли належного наукового обґрунтування.

Метою статті є дослідження конституційно-правових підстав застосування обмежень у сфері праці, зокрема у період правового режиму воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. Характеристики правових обмежень, а також конституційно-правових обмежень, що їх дослідники недостатньо враховують при тлумаченні окремих категорій, справедливо визначають:

- призначені для захисту суспільних відносин і відіграють захисну роль;
- обґрунтовують зменшення можливостей, свобод, прав особистості, що досягається встановленням обов'язків, заборон, покарань тощо, що зводять поведінкову різноманітність суб'єкта до певного «обмеженого» стану;
- обмеження суб'єктивного права не є самоціллю, а є обмеженням свободи пересування, індивідуальних антинаціональних інтересів, виходить за встановлені межі законності. До того ж, обмеження зачіпає не лише відповідні інтереси через звуження суб'єктивних прав за формою, а й безпосередньо через загрозу покарання;
- обмеження слід розглядати в контексті інтересів конкретного суб'єкта права і лише якщо пов'язані з самими суб'єктивними правами;
- проблема обмеження – це проблема демократичного врегулювання меж свободи людини в суспільстві та її дозволених законом дій;
- основною метою обмеження є організація життя, нормальний розвиток і функціонування будь-якого цивілізованого суспільства, держави, регулювання відносин між усіма суб'єктами права, тому основною функцією правових обмежень слід вважати створення умов для задоволення інтересів відносною особи та суспільних інтересів у здійсненні правоохоронної функції.

Очевидно, що ці положення вимагають окремого аналізу, але вони є відправною точкою для суттєвих ознак, визначених нижче в категорії «Конституційно-правові обмеження» [5, с. 128].

Отже, із метою повного з'ясування порядку встановлення меж свободи людини та відповідно до змістовних визначень конституційно-правових обмежень вважаємо за доцільне посилання на порядок взаємовідносин людини і держави.

Розрізняють три стилі відносин людини і держави: системоцентричний та людиноцентричний, як історично сформовані, та змішаний. Такий поділ зумовлений визначенням пріоритету інтересів людини чи національних інтересів всього суспільства в особі держави.

Природа першого полягає в тому, що людина є допоміжним аспектом, метою якого є досягнення якоїсь трансперсональної мети, у якій держава має домінування над людиною, тому встановлення певних обмежень її прав цілком залежить від державної

волі за будь-якою законодавчою нормою, а за другою - сама людина та її інтереси є вищими за інтереси держави і останньою не може бути запереченим, тому обмеження державою прав людини в даному випадку суперечило б законам людства. Суть третього підходу полягає у обмеженні надмірних концепцій індивідуальних чи колективних принципів у концепції прав людини та їх відношення до суспільства, держави та інших форм колективного життя, що були притаманні минулому та визнавали необхідність збалансованого органічного поєднання індивідуальних та колективних принципів взаємодії [6, с. 129].

Зокрема, будь-які обмеження (якщо вони є законними) можуть бути встановлені лише в тому випадку, якщо інтереси народу будуть переважати над інтересами держави і якщо права і свободи людини будуть визнані основними цінностями держави як конституційного ладу, оскільки «стрижнем і першоелементом держави є Людина (індивід, особистість), яка наділена певним балансом фізичного та біологічного, соціального спілкування та культурно-духовних особливостей. Це правило, у свою чергу, перешкоджатиме незаконним обмеженням прав людини й унеможливить посягання на права людини державою, свавільне втручання.

Такий підхід відображений, зокрема, у резолюції Ради Європи «Про принципи демократії» від 1 липня 1983 р., де стверджується, що метою демократичної системи є забезпечення такого рівня збалансованості між запитом загальнолюдського прагнення та постулатами захисту основоположних прав кожної людини у відповідності до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [8, с. 174].

Отже, конституційно-правовий факт як акт визначення об'єктивних обставин створення, зміни чи припинення конституційних правовідносин, встановлення конституційних обмежень прав людини та прав і свобод громадянина у відповідних правовідносинах включає встановлення рівноваги між усіма конституційними суб'єктами, з максимальною можливістю врахування інтересів людини, вищих соціальних цінностей, визначених Основним Законом України, понад інтереси загальносуспільні в особі держави, захист цінностей, встановлених Конституцією України.

Проте вважаємо, що ця ознака не розкриває характеру конституційно-правових обмежень прав і свобод людини та громадянина, оскільки не описує відносини людини і держави, не визначає межі прав людини і громадянина та не визначає порядок здійснення прав і свобод людини і громадянина, не містить конституційних цілей цих правових обмежень. Із огляду на викладене вважаємо, що зміст конституційно-правових обмежень прав і свобод людини і громадянина полягає у неможливості здійснення людиною певних прав і свобод відповідно до Конституції України з метою захисту прав, свобод та інтересів інших суб'єктів, зокрема держави, суспільства та інших цінностей, визначених на конституційно-правовому рівні.

Повністю розуміючи вищезазначені особливості та формування законодавчих актів для регулювання конституційно-правового статусу особи, відповідно до Конституції України, міжнародного права та теоретичних засад максимального захисту прав та інтересів людини, із метою подальшого надання кожному реальних можливостей для здійснення своїх прав, необхідно сформулювати доктринально-практичну категорію «Конституційно-правові обмеження прав і свобод людини і громадянина у сфері праці».

Слід зазначити, що в сучасній юридичній літературі немає єдиного визначення поняття «обмеження прав людини», і слід наголосити, що вчені зазвичай використовують різні варіанти використання поняття, а саме: «обмеження права», «обмеження свободи», «конституційно-правові обмеження прав і свобод людини і громадянина», «тимчасова заборона», «призупинення». Внаслідок цього існує велика наукова думка щодо природи поняття «обмеження прав людини».

Однак, незважаючи на відсутність спільної точки зору щодо визначення поняття «обмеження прав людини», більшість вчених вважають, що при введенні певних обмежень у надзвичайних ситуаціях, особливих правових режимах необхідно враховувати такі умови: по-перше, обмеження ґрунтується на правилах, встановлених законом; по-друге, обмеження має відповідати принципам гуманності, верховенства права, законності, розумності, доцільності та пропорційності; по-третє, обмеження обов'язково має бути тимчасовим.

У будь-який час, за будь-якого політичного режиму, обмеження – це, по-перше, розширення повноважень органів державної влади, а по-друге – це обмеження прав і

свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Обмеження – це юридичні та фактичні наслідки діяльності уповноважених органів державної влади, що заснована на законі та спрямована на досягнення відповідних цілей, у результаті якої зменшуються варіанти дозволеної нормами права поведінки фізичних та юридичних осіб шляхом встановлення різного роду меж такої поведінки, що в обов'язковому випадку мають тимчасовий, просторовий та суб'єктний характер [1, с. 22, 23].

Розглядаючи обмеження прав людини, необхідно розрізнити два поняття: одне – це пряме обмеження прав (позбавлення прав або частини прав), а інше – обмеження реалізації прав (як неможливість реалізувати відповідні права повністю або частково). Другий підхід до розуміння обмежень передбачає, що всі права належать виключно особі – носію прав, і лише можливість реалізації цих прав припиняється. Цей вид обмеження може бути добровільним (при відмові особи від реалізації прав, наприклад, у разі приватного обвинувачення) або обов'язковим – залежно від зовнішніх (переважно непередбачуваних) обставин. Такі обмеження можуть бути, наприклад, результатом введення надзвичайного або воєнного стану, ситуації, яка не залежить як від волі особи, так і від волі держави. Обставини таких обмежень мають бути прямо передбачені законом [11, с. 359].

Водночас законодавство України передбачає, що в період дії воєнного стану права і свободи громадян можуть бути обмежені лише в межах, необхідних для забезпечення оборони та безпеки держави, а також у межах, передбачених ступенем тяжкості злочину. Заходи, що вживаються з цього приводу згідно з міжнародним правом, не повинні призводити до підстав, заснованих виключно на статі, расі, національності, мові, походженні, майновому та соціальному статусі, місці проживання, релігії, переконаннях, членстві в громадських об'єднаннях та інших ознаках.

Законодавство України обмежує окремі права громадян та їх додаткові обов'язки в умовах воєнного стану. З цього видно, що всі права і свободи, які можуть бути обмежені під час воєнного стану, не є абсолютними, а правовий статус громадян під час воєнного стану має свої особливості та специфіку реалізації [10, с. 229].

Питання національної безпеки регулюються на конституційному рівні, Основним Законом кожної держави визначено систему національної безпеки та її завдання, компетенцію парламенту, глави держави, органу виконавчої влади, окремих міністерств, органів місцевого самоврядування. Як показав аналіз політико-правових відносин у різних країнах світу, врегулювання прав та обов'язків суб'єктів права набуває особливого значення після виникнення військового конфлікту на території певної держави. У зв'язку з цим процес реалізації прав людини і громадянина вимагає більш імперативних методів регулювання, виправдано набуває форми екстреного порядку регулювання суспільних відносин, іноді спираючись на засоби примусу.

При цьому законодавчі положення та дії органів виконавчої влади та місцевого самоврядування не можуть уникнути контролю з боку судової влади, якщо таке положення чи дії посягають на законні інтереси особи. Судова влада загалом і її складові зокрема повинні гарантувати контроль над двома іншими гілками влади. Конституційні суди країн, оцінюючи відповідність законів Конституції, реалізують принцип верховенства Конституції, забезпечуючи тим самим конституційну справедливість. Суди мають компетенцію перевіряти законність і конституційність рішень, прийнятих іншими гілками влади у випадках, коли такі рішення стосуються національної безпеки.

Національна безпека і права людини вступають у конфлікт, коли в інтересах громадської безпеки вводяться обмеження основних прав. Завданням органів державної влади та місцевого самоврядування в таких випадках є забезпечення балансу між захистом основних прав, з одного боку, та національною (державною) безпекою, з іншого. Основні права можуть бути обмежені лише за наявності законної мети такого обмеження. У кількох статтях Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод йдеться про національну безпеку як про законну мету, для якої дозволено обмежувати певні права. Тільки захист конституційних цінностей може бути законною метою обмеження основних прав. Конституційні права осіб можуть бути обмежені за обставин, передбачених законом, з метою, по-перше, захисту прав інших осіб, по-друге, захисту демократичного устрою держави, по-третє, захисту громадської безпеки, добробуту і моралі [12, с. 65].

Отже, обмеження прав людини виступає конституційною гарантією забезпечення державно-правовими інститутами демократичного ладу суспільства з

врахування особливостей реалізації суб'єктивних прав і свобод людини і громадянина у відповідності до міжнародно-правових норм.

На нашу думку, сучасні правові концепції, що відображають інститут обмеження прав людини чітко регламентовані у міжнародно-правовому регулюванні. З огляду на встановлені механізми та державно-правові інститути, включно з міжнародними суб'єктами на рівні Європи, ООН, вся суть щодо обмеження прав людини зводиться до остаточного їх вирішення у судочинстві з приводу конкретного застосування норм чинного законодавства.

Якщо брати до уваги систему права України у частині обмеження прав людини, то, ми вважаємо, що ефективним методом удосконалення цього інституту може слугувати розширене тлумачення основоположних принципів права (демократичності, гуманізму, справедливості, рівноправності) та закріплення його у нормативно-правових актах, що надало б такому тлумаченню остаточної юридичної сили. Таке удосконалення виключило б ймовірні непорозуміння у практичному регулюванні суспільних відносин у сфері прав і свобод людини, оскільки на сьогодні велика частина українського суспільства, включно з органами державної влади, не розглядає судовий прецедент, різновидом якого виступає прецедент тлумачення, що є формою вираження правових позицій Конституційного Суду України, джерелом права. Останнє завдає шкоди правам і свободі людини і громадянина в Україні внаслідок не однакового застосування правових норм у позасудовому порядку. На додаток слід відзначити, що принцип верховенства права, закріплений у ст. 8 Конституції України, всеохоплююче розтлумачений у рішеннях Конституційного Суду України, що не можна ствердити про так звану «пропорційність» у відносинах між людиною і державою.

Конституція України містить дві першочергові юридичні і фактичні підстави застосування правового інституту обмеженням прав і свобод людини і громадянина в Україні. Зокрема, перше речення ч. 2 ст. 64 Конституції України передбачає, що у разі введення воєнного або надзвичайного стану можуть бути накладені певні обмеження прав і свобод із зазначенням тривалості цих обмежень. Друге речення ч. 2 ст. 64 Конституції України вже імперативно встановлює перелік статей Конституції України, які передбачають права і свободи і не можуть бути обмежені – 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63. Як бачимо, в цьому конституційному переліку немає ст. 43 Основного Закону України, що і зумовлює наявність галузі національного права про працю в Республіці Україна. Можливо, саме цей критерій брався законодавцями для вироблення законодавства про працю під час війни, зокрема Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», що вміщує величезну кількість обмежень, які не передбачені Конституцією України.

На наш погляд, перед застосуванням норми ч. 2 ст. 64 Конституції України і офіційного тлумачення Конституційного Суду України до неї неодмінно слід брати до уваги ч. 1 ст. 64 Конституції України, що теж імперативно встановлює, які конституційні права і свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, окрім випадків, передбачених Конституцією України, тобто, за Конституцією України, конституційні права людини не можуть бути обмежені, окрім тих випадків, які передбачені Конституцією [2, с. 59]. Іншими словами, конституційні права і свободи людини і громадянина можуть бути обмежені лише у випадках, прямо передбачених Конституцією України, і, якщо ч. 2 ст. 64 Конституції України не вміщує у своєму переліку ст. 43, то це означає, що в самій статті 43 Конституції передбачається можливість застосування обмежень у разі введення воєнного або надзвичайного стану. Якщо у ч. 2 ст. 64 Конституції України не зазначено перелік конкретних статей, наприклад у сфері трудового права, статті 43-46, то це не скасовує положення ч. 1 ст. 64 Конституції України, яка наголошує, що обмеження можуть бути лише у випадках, передбачених Конституцією України у всьому тексті Конституції України, а не лише в одній ч. 2 ст. 64 [13, с. 198].

Отже, у переліку ч. 2 ст. 64 немає також, наприклад, ст.ст. 34, 35, 39, 41, та багато ін., оскільки ці статті вміщують конституційно-правові випадки обмежень прав і свобод людини та громадянина, що регламентуються цими ж статтями, а ч.ч. 1, 2 ст. 64 є підтвердженням цього. Відповідно до ч. 2 ст. 35 здійснення прав, а саме вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір, може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання

заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Згідно ч. 2 ст. 35 здійснення права на свободу світогляду і віросповідання може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Тож які саме обмеження у сфері праці передбачено Конституцією України, особливо у воєнний час? Відповідно до Конституції України є лише два випадки таких обмежень:

1) не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан (ч. 3 ст. 43 Конституції України).

2) заборона страйку можлива лише на підставі закону (ч. 4 ст. 44 Конституції України).

Таким чином, більше конституційно-правових підстав застосування інституту обмежень у сфері праці немає, окрім двох вищезазначених.

У такому випадку Основний Закон Республіки Україна визначив важливу юридичну конструкцію захисту прав і свобод людини і громадянина при застосуванні обмежень у сфері праці під час воєнного стану на підставах, що не передбачені Конституцією України.

Зазначимо, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (стаття 1). Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (стаття 3).

В Україні діє і визнається принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується (стаття 8). Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, ... (стаття 11).

Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (стаття 19). ... Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (стаття 21).

Права і свободи людини та громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (стаття 22).

Скасування конституційних прав і свобод – це їх офіційна (юридична або фактична) ліквідація. Звуження змісту та обсягу прав і свобод є їх обмеженням. У традиційному розумінні діяльності визначальними поняття змісту прав людини є умови і засоби, які становлять можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку. Обсяг прав людини – це їх сутнісна властивість, виражена кількісними показниками можливостей людини, які відображені відповідними правами, що не є однорідним і загальним. Загально визнаним є правило, згідно з яким сутність змісту основного права в жодному разі не може бути порушена (абзац четвертий підпункту 5. 2 мотивувальної частини) [9].

Висновки. Загальною декларацією прав людини і Конституцією України визначено основоположні права та свободи людини і громадянина та передбачено можливість їх обмеження у випадках, передбачених Конституцією України, зокрема у разі введення надзвичайного чи воєнного стану як двох вичерпних особливих правових режимів. Права людини – межі свободи, гарантовані державою. Держава може обмежити реалізацію прав і свобод людини і громадянина на підставі принципів демократичності, верховенства права, гуманізму, законності, справедливості,

рівноправності та суспільної обґрунтованості й доцільності, що закріплюється на рівні Основного Закону.

Обмеження виступають гарантіями для учасників суспільних відносин при настанні кризових, конфліктних ситуацій, особливих правових режимів, зокрема воєнного стану. Правове регулювання обмежень у сфері праці під час війни забезпечуються нормами Конституції України, що передбачила дві наявні підстави застосування обмежень у сфері праці: обмеження свободи праці та та обмеження участі у страйку. Однак Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» не врахував норми Конституції України та встановив неконституційні й незаконні обмеження у сфері праці у всіх інститутах трудового права. Конституція України, не зазначаючи у ч. 2 ст. 64 про заборону встановлення обмежень у сфері праці, встановила такі випадки лише в ч. 3 ст. 43 і ч. 4 ст. 44 на підставі ч. 1 ст. 64 Конституції України.

Таким чином, в умовах геноциду Українського народу, під час війни, конституційно-правовими механізмами захисту від застосування обмежень у сфері праці на підставах, що не передбачені Конституцією України, попри медіаційні чи позасудові способи й провадження, залишається судовий захист.

Отже, праця і війна за Конституцією України становить досконалу модель правового регулювання інституту обмежень прав і свобод людини і громадянина в Республіці Україна, а Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» має бути негайно скасованим, за винятком ч.ч. 1, 2 ст. 1, оскільки не відповідає ч.1 ст. 64 Конституції України, а також ст. 1, 3, 8, 19, 21, 22 Конституції України.

Список використаних джерел

1. Басов А. В. Поняття «обмеження», як юридична категорія: теоретичний та правовий аспект. *Малий і середній бізнес (право, держава, економіка)*. 2013. № 1-2 (52-53). С. 18-22.
2. Васильченко О. П., Матат А. В. Конституційні права людини: зміст, функції та рамки обмеження. *Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: проблеми теорії та нормативно-правової регламентації* : колективна монографія. Львів, 2020. С. 45-66. Doi.org/10.36059/978-966-397-210-7/45-66.
3. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
4. Конституція України від 28.06. 1996. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
5. Костецька Т. А., Андрієвська О. В. Щодо поняття конституційно-правових обмежень прав і свобод людини і громадянина: теоретичні аспекти. *Правова держава*. 2018. Вип. 29. С. 122-131.
6. Крусян А. Р. Конституційно-правова свобода людини як мета сучасного конституціоналізму. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2009. Т. 8. С. 125–136.
7. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.
8. Про принципи демократії: Резолюція 800 (1993) Парламентської Асамблеї Ради Європи від 01.07.1983. *Право України*. 2013. № 8. С. 174–177.
9. Рішення Конституційного Суду України від 22.09.2005 № 5-рп/2005. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text>.
10. Фігель Ю. О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія : Юридична*. 2015. Вип. 2. С. 222-230.
11. Фігель Ю. О. Теоретичні аспекти обмеження прав людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 357-361.
12. Bukhanevych O., Kuznichenko S., Mernyk A. Foreign experience in constitutional and legal regulation of restrictions on human rights in conditions of emergency and martial law. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2021. No 28. P. 55-65.
13. Zvarych R. The Rule of Law and the Law of Ukraine about Labor Relations in Martial Law. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. № 3 (47). P. 194-201. Doi.org/10.51647/kelm.2022.3.31.

Надійшла до редакції 07.12.2022

References

1. Basov, A. V. (2013). Ponyattya «obmezheniya», yak yurydychna katehoriya: teoretichnyi ta pravovyi aspekt [The concept of «limitation» as a legal category: theoretical and legal aspect]. *Malyi ta seredniy biznes (parvo, derzhava, ekonomika)*. Issue 1-2 (52-53), pp. 18-22. [in Ukr.].

2. Vasylychenko, O.P., Matat, A.V. (2020). Konstytutsiini prava liudyny: zmist, funktsii ta ramky obmezhenya [Constitutional human rights: content, functions and limits]. *Prava liudyny v Ukraini ta u zarubizhnykh krainakh: problemy teorii ta normatyvno-pravovoyi rehlementatsiyi* : kolektyvna monohrafiya. Lviv, p. 45-66. Doi.org/10.36059/978-966-397-210-7/45-66. [in Ukr.].
3. Zahalna deklaratsiya prav lyudyny [The Universal Declaration of Human Rights of December 10, 1948]. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015. [in Ukr.].
4. Konstytutsiya Ukrainy [The Constitution of Ukraine of June 28, 1996]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вп#Text>. [in Ukr.].
5. Kostecka, T. A., Andriievska, O. V. (2018) Shchodo ponyattya konstytutsiyno-pravovykh obmezhen prav i svobod lyudyny i hromadyanyna: teoretychni aspekty [Regarding the concept of constitutional and legal restrictions on the rights and freedoms of a person and a citizen: theoretical aspects]. *Pravova derzhava*. Issue 29, pp. 122-131. [in Ukr.].
6. Krusian, A. R. (2009). Konstytutsiino-pravova svoboda liudyny yak meta suchasnoho konstytutsionalizmu [Constitutional and legal human freedom as a goal of modern constitutionalism]. *Naukovi pratsi Odes'koyi natsionalnoyi yurydychnoyi akademiyi*. Vol. 8, pp. 125-136. [in Ukr.].
7. Pro orhanizatsiyu trudovykh vidnosyn v umovakh voyennoho stanu [On the organization of labor relations under martial law] : Zakon Ukrainy vid. 15.03.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>. [in Ukr.].
8. Pro pryntsyipy demokratiyi: Rezolyutsiya 800 (1993) Parlament-s'koyi Asambleyi Rady Yevropy vid 01.07.1983 [On the principles of democracy: Resolution 800 (1993) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe dated July 1, 1983]. *Pravo Ukrainy*. 2013. Issue 8, pp. 174-177. [in Ukr.].
9. Rishenna Konstytutsiynoho Sudu Ukrainy vid 22.09.2005 № 5-rp/2005 [Decision of the Constitutional Court from 22.09.2005 No 5-rp/2005]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text>. [in Ukr.].
10. Fihel, Yu. O. (2015). Obmezhenya prav lyudyny v umovakh voyennoho stanu [Restriction of human rights under martial law]. *Naukovyy visnyk L'vivskoyi komertsiyanoi akademiyi. Seriya : Yurydychna*. Issue 2, pp. 222-230 [in Ukr.].
11. Fihel Yu. O. (2016). Teoretychni aspekty obmezhenia prav liudyny [Theoretical aspects of the limitation of human rights.]. *Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivska politekhnika». Seriya : Yurydychni nauky*. No 837, pp. 357-361 [in Ukr.].
12. Bukhanevych, O., Kuznichenko, S., Memyk, A. (2021). Foreign experience in constitutional and legal regulation of restrictions on human rights in conditions of emergency and martial law. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. No 28, pp. 55-65.
13. Zvarych, R. (2022) The Rule of Law and the Law of Ukraine about Labor Relations in Martial Law. *Knowledge, Education, Law, Management*. № 3 (47), pp. 194-201. Doi.org/10.51647/kelm.2022.3.31 [in Ukr.].

ABSTRACT

Roman Zvarych. Constitutional legal restraints: labour and martial law in the republic of Ukraine. The scope of human rights is expressed in their definition – a fundamental characteristic, expressed in the form of quantitative indicators of human capacities, which are reflected by specific rights and are not uniform or general. Generally accepted is a rule which provides that in no case can the essence of the basic human rights be violated. In recent years, since the proclamation of the Constitution of Ukraine, recognized by it in section II, the rights and freedoms of man and citizen are systematically violated by the laws of Ukraine and other normative and legal acts or acts of judicial activity.

The key characteristics of legal restrictions that should be taken into account for the institution's application of restrictions in the legal regulation of labor relations are defined. Separate types of legal establishment of relations between the person and the state are specified and it is stated that restrictions (if they are legal) can be established only if the interests of the people prevail over the interests of the state and if the rights and freedoms of the person are recognized by the basic values of the state as a constitutional order. Since interaction and a sharp and the first element of the state is a person (individual, personality), who is endowed with a certain balance of physical and biological, social communication and cultural and spiritual features.

Two priority legal and factual grounds for the application of the legal institute to the limitation of human and civil rights and freedoms in Ukraine are mentioned. It is stressed that constitutional rights and freedoms of man and citizen can be restricted only in cases expressly provided for in the Constitution of Ukraine, and if part 2 of Article 64 of the Constitution of Ukraine does not contain in its list of Article 43, this means that Article 43 of the Constitution provides for the possibility of application of restrictions in case of military or emergency. If part 2 of Article 64 of the Constitution of Ukraine does not specify a list of specific articles, for example in the field of labor law, Article 43-46, it does not abrogate the provision of part 1 of Article 64 of the Constitution of Ukraine, which states that restrictions may only be in cases provided by the Constitution of Ukraine in the whole text of the Constitution of Ukraine, and not only in one part 2 of article 64.

Keywords: *Human and Citizens' Rights, Freedoms and Duties, Constitution, On the Organization of Labour Relations in The Conditions of Martial Law, narrowing, opportunities, Rule of Law, Democracy.*